

A NEIMEYER ÉS MOORE-FÉLE MULTIDIMENZIONÁLIS HALÁLFÉLELEM SKÁLA VALIDÁLÁSA MAGYAR POPULÁCIÓN

ZANA ÁGNES* – HEGEDŰS KATALIN – SZABÓ GÁBOR

Semmelweis Egyetem, Magatartástudományi Intézet, Budapest

(Beérkezett: 2006. július 22.; elfogadva: 2006. július 28.)

Kutatásunk célja a halálról alkotott elképzelések generációs értékítélet-különbségeinek összehasonlító vizsgálata a magyar társadalomban. A halállal kapcsolatos, leginkább félelmet keltő dimenziók mérésére kérdőíves vizsgálatot végeztünk, 178 fős célpopuláción. A felméréshez a Neimeyer és Moore-féle Multidimenzionális Halálfélelem Skálát (MFODS, 42 tétel, 8 faktorba rendezve) használtuk. A skálát Lester Halál Iránti Attitűd Skálájával, a Rövidített Beck Depresszió Kérdőívvel és a STAI-T skálával validáltuk és bemértük. A statisztikai elemzés alapján a skála valid, jól mér a magyar populáción, a skálák egymással jól korrelálnak. Az MFODS eredeti faktorstruktúrája kirajzolódott a magyar mintán, az 5. faktor kivételével. A kapott eredmények – mint a fiatalok és a nők magasabb halálfélelme és szorongása – alátámasztják a szakirodalomban korábban közölt kutatási eredményeket.

Kulcsszavak: halál, halálfélelem, halálattitűd, szorongás, transzcendencia, tanatológia, pszichológia, multidimenzionális halálfélelem skála, validitás, reliabilitás

Tanulmányunk témája a halálkép változásának generációs összehasonlító vizsgálata. A kutatás célja a halálról alkotott elképzelések, attitűdök, a leginkább félelmet keltő komponensek vizsgálata a különböző korosztályok és társadalmi csoportok tekintetében. Annak felderítésében, hogy a ma embere mit gondol a halálról, és milyen a transzcendenshez való viszonya, a társadalomtudományi, kvalitatív kutatások mellett a pszichometriai mérőeszközök használata is egyre nagyobb teret kap, ezért azt a kérdést, hogy melyek a halálfélelemre vonatkozó, leginkább félelmet kel-

* Levelező szerző: Zana Ágnes, Semmelweis Egyetem, Magatartástudományi Intézet, 1089 Budapest, Nagyvárad tér 4. E-mail: zanagi@net.sote.hu

tő faktorok, célszerűnek látszott kérdőíves vizsgálattal megközelíteni. Mivel a halálattitűd transzcendens dimenzióira is kíváncsiak voltunk, megfelelően árnyalt, többdimenziós skálát kerestünk.

A tervezett kérdőíves felméréshez egy halálfélelem-, illetve egy halálattitűd-skálát használtunk: a *Neimeyer és Moore-féle Multidimenzionális Halálfélelem Skálát* (Multidimensional Fear of Death Scale) és Lester Halál Iránti Attitűd Skáláját (Lester Attitude Toward Death Scale) (Lester 1991), melyeket a hivatalos validálási folyamat (Rózsa és mtsai 2003) keretében bemértünk.

Azt, hogy mit jelent maga a halálfélelem, az 1950-es évektől az 1980-as évekig az empirikus kutatásokban a haláltól való szorongással azonosították, és ez alapján mérték (Neimeyer és mtsai 2004). A tipikus halál-szorongás kérdőívek egyszerű felépítésűek voltak, és a halállal kapcsolatos szorongások egyes területeire koncentráltak, fő irányvonaluk a halállal kapcsolatos tapasztalatok indukálta szorongások mérése volt, mint például a félelem a fájdalmas haláltól (szenvedéssel teli haldoklástól), vagy a test integritásának elvesztése felett érzett félelem. A korai méréseket a korrekt, statisztikai szempontból történő bemérés hiánya jellemezte. A pontos mérést a szakirodalom megfelelő ismerete mellett az okok, összefüggések és a halállal kapcsolatos negatív attitűdök feltárása segíti (Kastenbaum és Costa 1977).

Hoelter 1979-ben publikálta az általa kidolgozott skálát (MFODS – Multidimensional Fear of Death Scale) (Hoelter 1979), amely emocionális reakciók és szubjektív érzések formáit kutatta a halálfélelemmel kapcsolatban. Ez a skála multidimenzionális volt, 42 tételből állt, és nyolc alskálát tartalmazott, melyek a halálfélelem különböző területeire kérdeztek rá. A későbbi, Neimeyer-féle változattal szemben Hoelter csupán faktoranalízist alkalmazott az eredeti skála hitelesítése folyamán. A továbbiakban a kutatók Hoelter skáláját jól alkalmazható, kifinomult mérőeszköznek találták a halálfélelem mérésére vonatkozóan.

Hoelter a kutatás kezdeti szakaszában próbatesztet töltetett ki 143 férfi és 232 nő főiskolai hallgatóval, s ennek alapján állította fel a faktorstruktúráját. Walkey 1982-ben felvette a skálát 256 új-zélandi diákkal és családjukkal, de a faktorok csak részben rajzolódtak ki, egyes kérdések kiestek (Walkey 1982). 1985–86-ban, az arab verzió bemérésekor 84, az Egyesült Államokban élő szaúdi férfin vették fel a kérdőívet, de az eredeti faktorstruktúráját nem sikerült reprodukálni (Long 1986). A kudarcot az iszlám és a nyugati, keresztény kultúrák közötti jelentős különbségekkel magyarázták, tehát valószínűsíthető, hogy a skála a nyugati típusú, keresztény társadalmakban mér jól, de az eltérések megítéléséhez jelentős adalék, hogy az első két felmérés főleg főiskolai hallgatókkal történt.

Roff és munkatársai 2002-ben publikálták a skála litván verziójának validálási tapasztalatait. A kutatás célja a halál-szorongás és a vallásosság összefüggéseinek vizsgálata volt. A célpopuláció (N = 130) vegyes korcsoportú volt, főleg egészségügyi dolgozókból és hallgatókból állt. A skála jól mér a litván populáción, de a hatos, hetes faktorok nem jól korreláltak, egyes tételek kiestek.

Az MFODS skáláról a magyar szakirodalomban Kulcsár Zsuzsanna írt először (Kulcsár 1998), a tanatopszichológiai irodalomban publikált halálattitűd-skálák ismertetésében, azzal a megjegyzéssel, hogy ez az eddig legkidolgozottabb halálfélelem-skála. Bár a szerző a skálát Neimeyer és Moore Multidimenzionális halálfélelem-skálájának nevezi, az eredeti szerző Hoelter. Neimeyer és Moore nevéhez a skála pszichometriai szempontból történő korrekciója és validálása fűződik. Az angol nyelvű szakirodalom – köztük Neimeyer és Moore is – a skála eredeti elnevezését használja (MFODS, Neimeyer és Moore 1994), de mivel a szerzők a validálás során kisebb változtatásokat eszközöltek a faktorstruktúrán és a tételeken, ezért a magyar változatnak a Neimeyer és Moore féle Multidimenzionális Halálfélelem Skála elnevezést adtuk (rövidített formában továbbra is MFODS).

Neimeyer és Moore célja az MFODS skálával kapcsolatos pszichometriai tulajdonságok leírásának teljes irodalmi áttekintése és összegzése volt, különös tekintettel a faktorstruktúrára, amennyiben ez kiemeli a skála legjellemzőbb sajátosságait, továbbá megvizsgálni a skála validitását és reliabilitását, valamint a skála különböző dimenzióiban a viszonyulás és magatartás korrelátumait. Kutatási eredményeiket egy 1994-ben megjelent tanulmányban publikálták (Neimeyer és Moore 1994).

A faktorstruktúra letisztítása után Neimeyer és munkatársai a kérdőívet felvették 145 nővérhallgatón és egy 130 fős kontrollcsoporton. További finomítások után Neimeyer felvette a kérdőívet 504 főiskolai hallgatón (a kutatás célja kifejezetten a halálról alkotott személyes elképzelések vizsgálata volt).

További kutatások után felmerült a szerzőkben az az igény, hogy a skálát kipróbálják vegyes korcsoporton, céljuk a skála korosztálytól független használhatósága volt. Mivel a skála eddig egy viszonylag kis réteget, és speciális korosztályt célt meg, Neimeyer és munkatársai egy átfogó, nagy kutatást végeztek, melynek során különböző végzettségű, korú és társadalmi osztályba tartozó emberekkel vették föl a skálát. A 952 fős felmérés alapján végezték el a skála validálását.

MÓDSZER

Az MFODS skála bemérését 178 főn végeztük. A célpopulációt három alcsoportra osztottuk: középiskolások és orvosok (*fiatal csoport*, N = 118, átlagéletkor 18 év), aktív egészségügyi dolgozók (*felöltt csoport*, N = 38, átlagéletkor 35 év), és az 55 éven felüliek (*idős csoport*, N = 22, átlagéletkor 66 év). A nemek szerinti eloszlást tekintve: a vizsgálatban 120 nő és 56 férfi vett részt. A reliabilitás és a validitás vizsgálata szempontjából a szakirodalmi tapasztalat alapján jónak láttuk a csoportokat összevontan vizsgálni. A korosztályos meghatározás a kutatás komparatív szakaszában kap jelentőséget.

Az MFODS skála 42 tételből áll, nyolc faktorba rendezve. A faktorok a hozzájuk tartozó tételekkel a következők (a csillaggal jelölt tételeket fordítottan pontozzák):

1. *félelem a meghalás folyamatától* (beleértve a fájdalmas és erőszakos halált) 1, 13, 22, 27, 31, 42;
2. *félelem a halottól* (az emberi és állati tetemtől való félelmet egyaránt jelzi) 2, 14*, 23, 26, 32, 39;
3. *félelem a megsemmisüléstől* (beleértve a test oszlását vagy elégetését) 3*, 15, 24, 33;
4. *jelentős társak féltése* (a számunkra fontos személyek halálától való félelem és a hozzátartozóink ránk irányuló aggodalma egyaránt beletartozik) 4, 16, 17, 25*, 34, 37;
5. *félelem az ismeretlentől* (félelem a létezés megszűnésétől és a halál utáni élettől vagy annak hiányától) 5, 9*, 18, 30, 36;
6. *félelem a halál tudatos átélésétől* (szorongás attól, hogy valakit tévesen holtá nyilvánítanak, bár még él) 6, 10, 19, 29, 38;
7. *a test féltése a halál után* (félelem a test bomlásától és izolációjától), 7, 11, 20, 28*, 35, 40;
8. *félelem a korai haláltól* (miszerint nem érjük el kitűzött céljainkat, nem valósíthatjuk meg vágyainkat) 8, 12, 21, 41.

A skála széles spektrumú, a faktorok a halálfélelem különböző területeit érintik. Az egyes alkálák a racionális tartományon túl a halálfélelem illetve -attitűd transzcendens, spirituális dimenzióit is vizsgálni kívánja (pl. 5. faktor). A válaszok 1–5 skálán, az egyetértés mértéke szerint adhatók (1 = teljesen egyetérték, 5 = egyáltalán nem értek egyet). Érdekessége, hogy fordítva mér, tehát az alacsonyabb érték magasabb halálfélelmet jelöl. A jobb érthetőség és ábrázolhatóság kedvéért az értékek fordítottjával dolgozunk, tehát a magasabb értékek magasabb félelmet jeleznek.

(A Lester-skála dichotóm, 21 tételből áll, minden itemhez eltérő nagyságú skálaértékek tartoznak, a halálról alkotott elképzelések spirituálisabb, emocionálisabb struktúráit vizsgálja.)

A szerzőktől engedélyt kaptunk a skálák használatára. Ezután az előírásoknak megfelelően három különböző fordítás készült a skáláról, majd az egyeztetés után visszafordítottuk az eredeti (angol) nyelvre. Miután egy lektor összevetette a fordítást az eredeti szöveggel, elkészült a végleges változat. Szabályosan már valid halálfélelem-, illetve halálszorongszálával kellett volna a két skálát bemérni. Mivel azonban Magyarországon validált halálfélelem-, illetve halálattitűd-skálát nem találtunk, az MFODS-t a Rövidített Beck Depresszió Kérdőívvel (9 tétel) és a STAI-T skálával (20 tétel) validáltuk.

A statisztikai elemzés során megvizsgáltuk az MFODS pszichometriai jellemzőit, ennek keretében az egyszerű leíró statisztikák (átlag, szórás) mellett kiszámítottuk a skálák megbízhatóságát, belső konzisztenciáját becslő Cronbach-alfa mutatókat. Az összes lehetséges tesztfelvezéssel előálló átlagkorrelációkat mutató Cronbach-alfa értékeket 0,60 fölött elfogadhatónak tekinthetjük, míg az alacsonyabb értékek a skálát alkotó tételek heterogenitását jelzik. A faktor extrakciót követően Varimax rotációs eljárással vizsgáltuk az egyes alskálák elrendeződését. A csoportok közötti (kor, nem) skálaátlagok összevetésében kétmintás t-próbát alkalmaztunk.

Az elemzéseket az SPSS 10.0 statisztikai programcsomaggal végeztük.

EREDMÉNYEK

Összesítve a skálák egy irányba mérnek, a Pearson-féle korrelációk szerint szorosan együttjárnak, a reliabilitás vizsgálat során jó Cronbach-alfa értékeket kaptunk. Tekintetbe véve, hogy az MFODS összpontszám normális eloszlású, de maguk a faktorok nem, ezért a faktoroknál a Pearson-féle korreláció helyett annak robusztus próbáit, a Kendall-tau-t és a Spearman-féle rangkorrelációt használtuk. Mindezek alapján a dimenziók együttjárása megfelelő. Faktoranalízissel ellenőriztük az irodalomban közölt faktorstruktúrát. Az MFODS skála faktorainak Cronbach-alfái a következők: 1) 0,76; 2) 0,74; 3) 0,60; 4) 0,71; 5) 0,45; 6) 0,58; 7) 0,72; 8) 0,76. A teljes skála Cronbach-alfája: 0,91.

Az MFODS skála 8 faktorából hét elfogadható Cronbach-alfa értéket adott, az ötödik faktor kivételével. A hatodik faktort az alacsony belső konzisztenciája ellenére, a dimenziót alkotó alacsony tételszám és az elfogadható item-totál korrelációk miatt elfogadhatónak tartjuk (1. táblázat).

1. táblázat. A hatodik faktor item-totál és item-maradék korrelációi

Tételek	Item-maradék korreláció	Item-totál korreláció
6. faktor		
1. NM6 Valószínű, hogy sokakat halottá nyilvánítanak, bár még élnek.	0,28	0,54
2. NM10 Félek, hogy élve temetnek el.	0,42	0,70
3. NM19 Minden esetben boncolást kellene végezni, hogy megbizonyosodjanak a halál beálltáról.	0,26	0,51
4. NM29 Iszonyattal tölt el, ha arra gondolok, hogy eszméletlenül vagyok, miközben a halottasházban fekszem.	0,36	0,64
5. NM38 Remélem, több orvos is megvizsgál majd, mielőtt holtá nyilvánítanak.	0,38	0,65

Érdekes módon minden vizsgált csoportnál a három legerősebb félelmet keltő faktor a *Jelentős társak féltése*, a *Félelem a meghalás folyamatától* és a *Félelem a halottól* (a litván kutatásban szintén az 1. és a 4. faktor jelezte a legmagasabb félelmet). A fiatal és a felnőtt korcsoport eredményei között szignifikáns eltérést nem tapasztaltunk, a legjellemzőbb különbség a fiatal és az idős korcsoport között van, de nem a félelem dimenzióiban, hanem a félelem mértékében. Míg az idős csoportban a *Jelentős társak féltése* volt a legerősebb, a fiatal csoportban a *Félelem a meghalás folyama-*

2. táblázat. Eredmények összegzése a két, szignifikáns eltérést mutató korcsoport esetében

Skálák és az MFODS skála faktorai	Értékátlagok		F-test	d/t-test
	Fiatal csoport (N = 118)	Idős csoport (N = 22)	sign	sign
1. Félelem a meghalás folyamatától	20,7	17,2	0,409	0,018
2. Félelem a halottól	18,2	13,9	0,009	0,000
3. Félelem a megsemmisüléstől	13,3	7,9	0,020	0,000
4. Jelentős társak féltése	25,3	22,7	0,133	0,018
5. Félelem az ismeretlentől	15,8	14,4	0,751	0,106
6. Félelem a halál tudatos átélésétől	13,4	9,4	0,615	0,001
7. A test féltése a halál után	13,7	10,1	0,036	0,001
8. Félelem a korai haláltól	12,9	8,6	0,384	0,000
Összesített halálfélelem (42-210)	133,3	104,0	0,036	0,000
Lester Skála (0-131.78)	69,0	67,9	0,769	0,831
Vonásszorongás (20-80)	42,3	39,4	0,266	0,215
Depresszió (0-63)	10,2	5,0	0,065	0,015

3. táblázat. Skála-fösszegek nemek szerinti leírása

	Férfi	Nő	Szign.
N	56	120	
Lester Halálfélelem Skála (0-131.78)	65,1	69,9	0,188
MFODS összesített halálfélelem	131,8	123,4	0,061
Vonásszorongás	39,3	42,5	0,045
Beck Depresszió Skála (0-63)	8,75	8,76	0,996

tától faktor (1. táblázat). A kapott értékek összevetéséből mind az MFODS, mind a Lester-skálánál szignifikáns eredményeket kaptunk, amelyek alátámasztják a szakirodalomban közölt tendenciákat (Cicirelli 2001; Hegedűs és mtsai 2001), így a fiatal korcsoport szignifikánsan magasabb halálfélelmét, nemek közötti összehasonlításban pedig a nők magasabb halálfélelmét. Figyelemkeltő eredmény BDI által mért szignifikánsan magas depresszió a fiatal korcsoportban (2. és 3. táblázat).

ÖSSZEFOGLALÁS

Az eddigi tapasztalatok szerint az MFODS skála magyar változata valid, megfelelően mér, az összesített halálfélelem-értékek használhatóak a magyar populáción alkalmazott vizsgálatokban. Az eredeti faktorstruktúrából az ötödik faktort (Félelem az ismeretlentől) alkotó tételek különböznek, a tételek nem homogének, tehát nem a dimenzió megbízhatósága kérdéses. Ezt figyelembe kell venni a későbbi kutatások során, mert felmerül annak a megoldásnak a lehetősége, hogy a faktort kihagyjuk a mérésből. Ez az eredmény azért is érdekes, mert részben ez a faktor irányul a transzcendens dimenzióra. Úgy tűnik, hogy ez a megközelítés nem interpretálható ilyen formában a magyar kultúrkörben.

MELLÉKLET

Multidimenzionális Halálfélelem Skála

Kérjük, jelölje meg, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal!

(1 = teljesen egyetértek; 5 = egyáltalán nem értek egyet)

1. Félek a lassú haláltól.	1	2	3	4	5
2. Rettegek a ravatalozótól.	1	2	3	4	5
3. Szívesen felajánlanám a holttestemet tudományos célra.	1	2	3	4	5

4. Félek a családtagjaim haldoklásától.	1	2	3	4	5
5. Félek, hogy nincs túlvilág.	1	2	3	4	5
6. Valószínű, hogy sokakat halottá nyilvánítanak, bár még élnek.	1	2	3	4	5
7. Félek, hogy a testem eltorzul, amikor meghalok.	1	2	3	4	5
8. Félek, hogy nem érem el kitűzött céljaimat, mielőtt meghalok.	1	2	3	4	5
9. Félek, hogy találkozom a Teremtőmmel.	1	2	3	4	5
10. Félek, hogy élve temetnek el.	1	2	3	4	5
11. Rettegek a gondolattól, hogy holttestemet egyszer
bebalzsamozzák.	1	2	3	4	5
12. Félek, nem fogok olyan sokáig élni, hogy élvezhessem
nyugdíjas éveimet.	1	2	3	4	5
13. Félek, hogy tűzben halok meg.	1	2	3	4	5
14. Nem zavarna, ha meg kellene érintenem egy holttestet.	1	2	3	4	5
15. Nem akarom, hogy orvosanhallgatók tanulmányozzák
a testemet, miután meghalok.	1	2	3	4	5
16. Ha szeretteim közül valaki hirtelen halna meg,
nagyon sokáig szenvednék.	1	2	3	4	5
17. Ha holnap meghalnék, a családom hosszú ideig nem tudna
megnyugodni.	1	2	3	4	5
18. Félek, hogy a halál létezésünk végét jelenti.	1	2	3	4	5
19. Minden esetben boncolást kellene végezni,
hogy megbizonyosodjanak a halál beálltáról.	1	2	3	4	5
20. Félelemmel tölt el a gondolat, hogy egyszer holtan találunk.	1	2	3	4	5
21. Félek, nem lesz elég időm, hogy mindazt megtapasztaljam,
amit szeretnék.	1	2	3	4	5
22. Félek, hogy nagyon sok fájdalmat fogok érezni a haldoklás során.	1	2	3	4	5
23. Holttestet találni szörnyű élmény lehet.	1	2	3	4	5
24. Nem szívesen foglalkozom a hamvasztás gondolatával.	1	2	3	4	5
25. Egyszer mindenkinek meg kell halnia, ezért nem dülne föl
barátaim halála.	1	2	3	4	5
26. Félnék, ha éjjel, egyedül, temetőben kellene sétálnom.	1	2	3	4	5
27. Félek attól, hogy rákban fogok meghalni.	1	2	3	4	5
28. Nem számít, hogy koporsóban vagy kriptában temetnek el.	1	2	3	4	5
29. Iszonyattal tölt el, ha arra gondolok, hogy eszméletlenül
vagyok, miközben a halottasházban fekszem.	1	2	3	4	5
30. Félek, hogy nincs Isten.	1	2	3	4	5
31. Félek a fulladástól (és a vízbefúlástól).	1	2	3	4	5
32. Zavarna, ha egy állattestemet kellene eltávolítanom az útról.	1	2	3	4	5
33. A szememet nem ajánlanám fel szervátültetésre halálom után.	1	2	3	4	5
34. Olykor felzaklat, ha egy ismerősöm meghal.	1	2	3	4	5
35. Rémműlettel tölt el a gondolat, hogy halálom után
be leszek zárva egy koporsóba.	1	2	3	4	5
36. Senki sem tudja megmondani biztosan, hogy
mi fog történni a halál után.	1	2	3	4	5

37. Ha meghalnék, a barátaim sokáig zaklatottak lennének.	1	2	3	4	5
38. Remélem, több orvos is megvizsgál majd, mielőtt holtta nyilvánítanak.	1	2	3	4	5
39. Félek mindentől, ami halott.	1	2	3	4	5
40. Elrémit a gondolat, hogy halálom után a testem felbomlik.	1	2	3	4	5
41. Félek, hogy sosem láthatom a gyermekeimet felnőni.	1	2	3	4	5
42. Félek az erőszakos haláltól.	1	2	3	4	5

IRODALOM

- Cicirelli, V. G. (2001): Personal meanings of death in older adults and young adults in relation to their fears of death. *Death Studies*, 25 (8): 663–683.
- Hegedűs K., Pilling J., Kolosai N., Bognár T. (2001): Ápolók és medikusok halállal és haldoklással kapcsolatos attitűdje. *Lege Artis Medicinae*, 11 (6-7): 492–499.
- Hoelter, J. W. (1979): Multidimensional treatment of fear of death. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 47 (5): 996–999.
- Kastenbaum, R., Costa, P. (1977): Psychological perspectives on death. *American Review of Psychology*, 28: 225–249.
- Kulcsár Zs. (1998): *Egészségpszichológia*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 140.
- Lester, D. (1991): The Lester Attitude Toward Death Scale. *Omega*, 23 (1): 67–75.
- Long, D. D. (1986): A cross-cultural examination of fears of death among Saudi Arabians. *Omega*, 16 (1): 43–50.
- Neimeyer, R. A., Moore, M. K. (1994): Validity and reliability of the Multidimensional Fear of Death Scale. In: Neimeyer, R. A. (ed.): *Death Anxiety Handbook. Research, Instrumentation, and Application*. Taylor and Francis, Washington, 61–102.
- Neimeyer, R. A., Wittkowski, J., Moser, R. P. (2004): Psychological research on death attitudes: an overview and evaluation. *Death Studies*, 28 (4): 309–340.
- Roff, L. L., Butkeviciene, R., Klemmack, D. L. (2002): Death anxiety and religiosity among Lithuanian health and social service professionals. *Death Studies*, 26 (9): 731–742.
- Rózsa S., Réthelyi J., Stauder A., Susánszky É., Mészáros E., Skrabski Á., Kopp M. (2003): A Hungarostudy 2002 országos reprezentatív felmérés általános módszertana és a felhasznált tesztbattéria pszichometriai jellemzői. *Psychiatria Hungarica*, 18 (2): 83–94.
- Walkey, F. H. (1982): The Multidimensional Fear of Death Scale: an independent analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 50: 466–467.

A tanulmány elkészítését segítő támogatások. A tanulmány az OTKA TS-049785 és az NKFP 1b/020/2004 pályázatok támogatásával készült.

ZANA, ÁGNES – HEGEDŰS, KATALIN – SZABÓ, GÁBOR

**VALIDITY AND RELIABILITY OF MULTIDIMENSIONAL
FEAR OF DEATH SCALE IN HUNGARIAN POPULATION**

The goal of our research is the examination of generational value - judgment about meaning of death in the Hungarian society. To measure the biggest fear and most important dimensions in fear of death we administered a 178 sample of target population. We used the Multidimensional Fear of Death Scale (MFODS, 42 items, 8 factors). We validated the MFODS with Lester Attitude toward Death Scale, shortened BDI and STAI-T Scale. Based on the result of measures the MFODS is valid in the Hungarian population, the scales have good correlation with one another. The original factor structure has been drawn in the Hungarian sample well except for the 5th factor. Results – for instance higher fear of death and anxiety by women – are the same as in earlier professional studies.

Keywords: death, fear of death, death attitudes, anxiety, transcendence, religiosity, thanatology, psychology, Multidimensional Fear of Death Scale, validity, reliability